

Krizden Savaşa, Savaştan Küresel Gıda Krizine

Habibe Özdal

Şubat 2022’de Rusya Ukrayna’da topyekûn bir savaş başlattı. Böylece 2013 yılından bu yana Ukrayna krizi olarak anılan gelişmeler yepyeni bir karaktere büründü. Rusya’nın “özel operasyon” olarak adlandırdığı bu savaş, hem Rusya-Ukrayna ilişkilerine geri döndürülemez şekilde büyük zarar verdi, hem de Rusya ile Batı arasındaki askeri, siyasi ve ekonomik gerilimi arttırdı. Savaşın beklenenden uzun sürmesi ise bölgesel kriz ve küresel gerilime ek olarak bir de gıda krizine neden oldu.

Ankara'nın baş gösteren bu gıda krizinin önlenmesi için gösterdiği çabalar Türkiye'nin uluslararası alandaki önemini bir kere daha hatırlattı. Ağustos ayında Birleşmiş Milletler (BM) Genel Sekreteri Antonio Guterres, İstanbul'daki Müşterek Koordinasyon Merkezi ziyaretinde Karadeniz Tahıl Girişimindeki önemli rolü için Türkiye'ye teşekkür etti.

Gıda Krizine Çözüm Süreci

Temmuz ortasında İstanbul’da Türkiye ve BM temsilcilerinin de eşlik ettiği toplantı ile Rusya ve Ukraynalı heyetler “Tahıl ve Yiyecek maddelerinin Ukrayna Limanlarından Emniyetli Sevk Girişimi” belgesini ayrı ayrı imzaladılar. Anlaşma şüphesiz özellikle Ukrayna’dan ihraç edilen temel gıdalara bağımlı durumdaki ülkeler için kritik önemdeydi. Ancak atılan imzaların henüz mürekkebi kurumadan Odesa Limanında büyük bir patlama gerçekleşti. Savaş koşulları devam ederken varılan uzlaşılardan kırılma gösteren bu duruma rağmen birkaç günlük gecikmeyle tahıl ürünlerini taşıyan Ukrayna gemileri limandan ayrılmaya başladı. Ağustos 2022 itibarıyla Ukrayna limanlarından ayrılan gemiler gıda güvenliği bakımından temsil ettiği önem itibarıyla yakından takip ediliyor.

Ukrayna açısından tahıl sevkiyatı anlaşmasının savaş durumundaki ülkenin ekonomik kısıtlılıkları göz önüne alındığında çok büyük önem arz etmekteydi. Rusya

açısından bakıldığında da anlaşmanın Moskova açısından kendi tahıl ve gübre ihracatının önündeki engelleri de kaldırması beklentisi oluşturması bakımından önemli idi. Rusya'nın tarım ürünleri ihracatını kolaylaştırmak için yaptırımların hafifletilmesi varılan anlaşmanın resmi bir parçası değil, ancak bu maddeler de ABD ve AB ile başarılı bir şekilde müzakere edilmiş durumda. Moskova, bankacılık ve denizcilik sektörlerine yönelik Batı yaptırımlarının, Rusya'nın gıda ve gübre ihraç etmesini imkânsız hale getirdiğini ve yabancı nakliye şirketlerini bunu taşımaktan imtina ettiğini iddia ediyor ve tahılı küresel pazarlara ulaştırmak için yaptırımların kaldırılması gerektiğinde ısrar ediyor.¹

Haziran 2022'de Birleşmiş Milletler (BM) tahminlerine göre 41 ülkede 181 milyona yakın insanın gıda kriziyle ve hatta doğrudan kıtlıkla karşı karşıya kalabileceği vurgulandı.² Rusya'nın işgali küresel gıda krizine üç farklı şekilde neden oldu: 1) Ukrayna limanlarında sevk edilmeye hazır tahılın sevkiyatının durdurulması; 2) önümüzdeki dönemde yeni mahsullerin ekilmesine dair büyük soru işaretleri söz konusu olması; ve (3) savaş durumunun devam etmesi halinde tarım ürünlerinin toplanması için yeterli işgücüne ve enerjiye erişimin mümkün olmaması. Sonuç olarak gıda fiyatları tüm dünyada hızlı bir tırmanış trendi göstermeye başladı ve bu tırmanış temel gıdaya erişim konusunda ciddi bir engel oluşturma potansiyeline sahip.³

2021'de Rusya ve Ukrayna, küresel buğday ihracatının % 30'unu, mısırın % 17'sini, arpanın % 32'sini, ayçiçek yağının ise % 75'ini oluşturmaktaydı.⁴ Savaştan önce Rusya ve Ukrayna birlikte, dünyadaki buğday ve arpanın yaklaşık üçte birini tedarik ediyordu. Öte yandan Rusya, dünyanın en büyük gübre üreticisi idi.⁵ Ukrayna'da buğday ve diğer tahılların %90'ı deniz yoluyla dünya pazarlarına gönderilmekteydi. Savaşla birlikte Karadeniz kıyılarındaki Rus ablukası nedeniyle limandan çıkamayan Ukrayna tahılının Orta Doğu, Kuzey Afrika ve Asya'nın bazı bölgelerine ulaşması engellendiğinde, hali hazırda tırmanışa geçen gıda fiyatlarının fırlaması da kaçınılmaz oldu. Ukrayna geçen yıl 61 milyon tondan fazla tahıl ihraç etmişti. Bunun önemli bir kısmı, savaşta Rusya'nın eline geçen kentlerde üretilmişti.⁶

Rusya ve Ukrayna küresel gıda tedarikinde de anahtar öneme sahip iki ülke durumunda. Ayrıca Rusya gübre/suni gübre ihracatında da önde gelen ülke. Hal böyle olunca gerek Ukrayna'da tarım üretiminin azalması, gerekse tarım ekonomisine dayanan ülkelerin Rus gübresine erişimlerinin kesintiye uğraması nedeniyle kısa vadede dünyadaki tarım üretiminin sekteye uğrayacağı görülüyor. Refah seviyesi yüksek ülkelerde ürünlerin fiyatlarında artışa neden olacak olan bu durum, bazı ülkelerde ise rafların dolu olup

olmayacağına dair şüpheleri de beraberinde getiriyor. Başka bir deyişle küresel ekonomideki eşitsizlik, toplumların gıda krizinden etkilenme biçimlerini de farklılaştırıyor. Ancak nihayetinde ‘gıda krizi’ aşılmış değil. Savaş devam ettiği sürece de aşılması mümkün görünmüyor. Bu bakımdan her ne kadar tahıl sevkiyatı anlaşması ile gıda krizinin üstesinden gelmek konusunda ihtiyatlı bir iyimserlik başlamış olsa da, önümüzdeki yıllarda Ukrayna’nın tarım sektörü ile temel gıdalar açısından Rusya ve Ukrayna’ya bağımlı durumundaki ülkeler açısından iyimser olmak bir hayli güç.

Türkiye’nin Rolü

Savaşın başlamasının ardından taraflara olası etkisi ve rolü bakımından en fazla öne çıkan ülkelere biri Rusya ve Ukrayna ile ayrı ayrı iyi ilişkilere sahip Türkiye oldu. Ankara ile Moskova arasındaki ilişkiler, 2000’lerin başından bu yana her iki ülkede de bizatihi siyaset yapımcılar olan Devlet Başkanı Putin ile Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın inisiyatifleri ile sürüyordu. Rusya ve Türkiye arasındaki tarihsel rekabete rağmen, iki lider mümkün olan alanlarda işbirliğine gitmeyi seçiyorlar. Geline nokta ise Türkiye-Rusya ilişkilerini ilgili konuya özel ad hoc değerlendirmek gerekiyor. Liderler arasındaki güçlü ilişkiler sayesinde, pragmatik bir bakış açısıyla farklılıkların yönetildiğine ve rekabetin husumete dönüştürülmemeye çalışıldığı da dikkat çekici.

Türkiye’nin Ukrayna ile olan ilişkilerine bakıldığında ise iki ülke arasındaki ilişkilerin özellikle 2014 yılı sonrasında işbirliği odaklı yoğunlaşmaya başladığı görülüyor. Bunun bir nedeni de şüphesiz Kırım’ın Rusya tarafından ilhakının ardından, Karadeniz’deki askeri dengenin Rusya lehine değişmiş olması. Bu duruma Ukrayna ordusunun modernizasyonu ve bu çerçevede ihtiyaç duyulan insansız hava araçlarının Türkiye’den tedarik edilmesi de eklendiğinde ilişkilerin her iki taraf için de önemi daha iyi anlaşılacaktır.

Savaşın başından itibaren Türkiye’nin izlediği denge siyaseti ulusal çıkarları bakımından hem gerekli hem de doğru bir politika olarak değerlendirilebilir. Denge politikasının gerekli olmasının nedeni Türkiye’nin iki ülkeyle de ilişkilerini devam ettirmek arzusuydu. İzlenen siyasetin doğru olduğunun kanıtı ise nihayetinde Ankara’nın kolaylaştırıcı olarak kabul görmesi ve müzakerelere ev sahipliği rolünün her iki ülke nezdinde de kabul görmesidir.

Rusya’nın başlattığı savaş sonrasında Belarus, Türkiye, Fransa, İngiltere, ve İsrail başta olmak üzere pek çok ülkenin arabuluculuk girişimleri oldu. Nihayetinde hem Rusya hem Ukrayna nezdinde güvenilir bir aktör olarak Türkiye’nin adımları karşılık buldu ve taraflar savaşın başladığı tarihten sonra ilk kez 10 Mart 2022’de Antalya’da bir araya geldi.

Her ne kadar Antalya Zirvesi ile savaşı sonlandırmak gibi bir hedefler konulmadıysa da tarafların savaş devam ederken gerçekleştirdikleri ilk doğrudan temas olması bakımından bu zirve, Türkiye'nin diplomasi başarısı olarak dikkat çekti. Ateşkes ve insani koridor açılması gibi temel bazı hedeflerin olduğu görüşmenin ardından kayda değer sonuçlar elde edilemedi ve ateşkes sağlanamadı ama Türkiye'nin ev sahipliği ve kolaylaştırıcı rolü, diplomasi hanesine bir başarı olarak kaydedildi.

Rus ve Ukraynalı heyetlerin hemen zirve sonrasında yaptıkları açıklamalar ise birbirinden oldukça farklı oldu. Uzlaşının güçlüğü açık ve pek çok yönden şaşırtıcı değil. Öte yandan savaşın -pek çoklarına göre Rusya'nın hesap ettiği- uzun sürmesi, çatışma bölgelerinin süreç içinde değişmesi ve askeri operasyonların Ukrayna'nın doğusu ile Karadeniz kıyısındaki liman şehirlerinde yoğunlaşması, bölgesel rekabet ve küresel jeopolitik tartışmalara bir başka boyutun eklenmesini de beraberinde getirdi. Ukrayna limanlarında sıkışıp kalan 25 milyon ton tahıl, sadece iki ülke ekonomisini etkilemekle kalmadı, çok daha geniş bir coğrafya için önemli sorunları da beraberinde getirdi. Özellikle Karadeniz limanlarından çıkan tedarik zincirine bağlı ülkeler zor duruma düştü. Tahıl ürünlerinin yarısından fazlasını Ukrayna'dan tedarik eden Orta Doğu ve Afrika ülkeleri Şubat-Mart döneminde ulaşması beklenen temel gıdaları tedarik edemediği için ciddi bir yoksunluk içine girdi.⁷ Küresel çapta ise piyasadaki ürünlerin fiyatlarında önemli bir artış yaşandı.⁸

Bölgesel güvenlik, barış ve istikrar adına; küresel gelişmeler bakımından; ve nihayetinde gıda güvenliğinin geleceğine dair kısa ve orta vadeli projeksiyonlar savaşın gidişatına göre şekillenecek. Savaş, başladığı günden bugüne, Rusya'nın öngördüğünden farklı ilerliyor gibi gözüküyor. Ukrayna ordusu Batı'dan destek almaya ve bu destekle birlikte Rus saldırılarına direnmeye devam ediyor. Ukrayna Cumhurbaşkanı Zelenskiy'nin gelinen aşamada Kırım'ın Rusya'dan geri alınmasından bahsetmeye başladığı⁹ da hesaba katılırsa, savaşın kısa vadede sona ermeyeceği görülüyor.

Krizin Kronolojisi

Rusya ile Ukrayna arasındaki siyasi ilişkilerin 'bozulması', Ukrayna'nın dış politikada Avrupa Birliği (AB) ile entegrasyonu öncelikleyle açığa çıkmıştı. İlk nüvelerini 2006'da gördüğümüz gerilim 2013'te Kırım'ın Rusya tarafından ilhak etmesi ve Ukrayna'nın doğusunun Rus yanlısı milislerin kontrolüne geçmesi ile fiili bir durum yarattı. Ukrayna'nın Kırım hariç olmak üzere toprak bütünlüğünü yeniden sağlaması için ortaya çıkan tek diplomatik girişim olan Minsk Protokolleri ise o tarihten 2021 yılı sonuna dek

uygulanamadı. 2014'ten 2021 yılı sonuna kadar dondurulmuş çatışma olarak tanımlanabilecek durum, önce Rusya'nın bölgeye konuşlandırdığı asker sayısını arttırması daha sonra Şubat 2022'de topyekûn savaş başlatmasıyla yeni bir evreye geçti.

Rusya'nın 2021 yılı sonundan başlayarak Ukrayna sınırına ve Belarus'a toplamda 100 bin kişilik askeri personel yığması, Rusya'nın savaşa hazırlandığı sinyali verebilirdi. Ancak böylesi bir savaşın maliyetinin yüksek, getirisinin ise sınırlı olacağından yola çıkarak askeri konuşlanmanın aslında Minsk Protokollerinin uygulanmasını sağlamak adına yapılması olasılığı da vardı. Rusya'nın savaşı başlatması ile, bu ihtimal tartışmaları yerini savaşın boyutuna ve Rusya'nın nihai hedeflerinin ne olacağına bıraktı.

¹ Alexandra Prokopenko, "What's in the Ukraine Grain Deal for Russia, *Carnegie*, 26 Temmuz 2022, [carnegieendowment.org/eurasiainsight/87576](https://www.carnegieendowment.org/eurasiainsight/87576)

² Aleksandar Brezar, "Global food crisis looms as Ukraine struggles to export its grain after Russian invasion", *Euronews*, 19 Haziran 2022, <https://www.euronews.com/2022/06/19/global-food-crisis-looms-as-ukraine-struggles-to-export-its-grain-after-russian-invasion>

³ "Casualty of war in Ukraine: The global food supply", 4 Nisan 2022, *GRID*, <https://www.grid.news/story/360/2022/04/04/casualty-of-war-in-ukraine-the-global-food-supply/>

⁴ "Casualty of war in Ukraine: The global food supply", 4 Nisan 2022, *GRID*, <https://www.grid.news/story/360/2022/04/04/casualty-of-war-in-ukraine-the-global-food-supply/>

⁵ Aleksandar Brezar, "Global food crisis looms as Ukraine struggles to export its grain after Russian invasion", *Euronews*, 19 Haziran 2022, <https://www.euronews.com/2022/06/19/global-food-crisis-looms-as-ukraine-struggles-to-export-its-grain-after-russian-invasion>

⁶ "Ukrayna'nın çalınan buğdayları Türkiye üzerinden mi satılıyor?", *Gazete Duvar*, 8 Ağustos 2022, <https://www.gazeteduvar.com.tr/ukraynanin-calinan-bugdaylari-turkiye-uzerinden-mi-satiliyor-haber-1576579>

⁷ Nikhil Kumar, "Global food crisis: Beyond the Ukraine-Russia grain deal, what else can the world do?", *GRIN News*, 27 Temmuz 2022, <https://www.grid.news/story/global/2022/07/27/global-food-crisis-beyond-the-ukraine-russia-grain-deal-what-else-can-the-world-do/>; Clarie Parker, "5 countries hit hard by the grain crisis in Ukraine", 22 Temmuz 2022, <https://www.washingtonpost.com/world/2022/06/15/ukraine-war-russia-grain-food-crisis-world-hunger/>

⁸ "The importance of Ukraine and the Russian Federation for global agricultural markets and the risk associated with the current conflict", *Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü Bilgi Notu*, [fao.org/fileadmin/user_upload/faoweb/2022/Info-Note-Ukraine-Russian-Federation.pdf](https://www.fao.org/fileadmin/user_upload/faoweb/2022/Info-Note-Ukraine-Russian-Federation.pdf)

⁹ Shweta Sharma, "Ukraine war can only end with liberation of Crimea, says Zelenskiy", *Independent*, 11 Ağustos 2022, <https://independent.co.uk/news/world/europe/ukraine-russia-war-crimea-zelenskiy-b2142230.html>

Habibe Özdal, İstanbul Okan Üniversitesi İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi Uluslararası İlişkileri bölümünde Dr. Öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Lisans derecesini Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Uluslararası İlişkiler bölümünden, Yüksek Lisans derecesini London Metropolitan Üniversitesi İnsan Hakları ve Sosyal Adalet bölümünden, Doktora derecesini ise Ankara Üniversitesi SBE’de Uluslararası İlişkiler bölümünden almıştır. Doktora tezi “Rus Dış Politikasında Ukrayna” başlığı ile 2016 yılında kitaplaştırılan Özdal’ın Rus dış politikası, Türkiye-Rusya ilişkileri, Avrasya siyaseti konularında çalışmaları bulunmaktadır. Özdal ayrıca Dış Politikada Kadınlar (DPK) İnisyatifi üyesidir.